

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Ellinor Hasselgren

God tvångsvård på SiS-hem?

En uppsats som berör barn och ungas möjlighet att få god vård
på SiS-hem

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Ellika Sevelin

Termin: HT 2022

Innehållsförteckning

SUMMARY	4
SAMMANFATTNING	5
FÖRORD	6
FÖRKORTNINGAR	7
1 INLEDNING	8
1.1 Bakgrund.....	8
1.2 Syfte och frågeställningar.....	10
1.3 Metod	11
1.4 Material och forskningsläge	11
1.5 Avgränsningar och förtydliganden	12
1.6 Disposition	12
2 FRIVILLIG VÅRD OCH TVÅNGSVÅRD	14
2.1 Hälso- och sjukvårdslagen.....	14
2.2 Patientlagen och patientsäkerhetslagen	15
2.3 När frivillig vård övergår till tvångsvård.....	15
2.4 Samtycke och särskilda befogenheter	15
2.5 Rätten att överklaga vården.....	16
3 BARNS RÄTTIGHETER	17
3.1 Skydd för fri- och rättigheter	17
3.1.1 Regeringsformen	17
3.1.2 EKMR	17
3.2 Barnkonventionen.....	18
3.3 Föräldrabalken	18
3.4 Rätten till god vård	19
4 VÄGEN TILL SIS-HEMMET	20
4.1 Insatser från socialtjänsten	20
4.2 Grunder för omhändertagande enligt LVU	21
4.2.1 Miljöfall.....	21
4.2.2 Beteendefall.....	22

4.3	Platsbrist.....	22
5	SIS-HEMMET	24
5.1	Sis-hem som behandlingsform.....	24
5.1.1	Avdelningar.....	24
5.1.2	Behandlingar	25
5.1.3	Granskningar från IVO.....	27
5.2	Barnet.....	27
5.3	Personalen	28
5.3.1	Yrkesgrupper.....	28
5.3.2	Grundutbildning	29
5.4	Särskilda befogenheter på SiS	30
5.4.1	Allmän beskrivning av särskilda befogenheter	30
5.4.2	Avskiljning.....	30
6	AVSLUTNING.....	33
6.1	Diskussion	33
6.1.1	God tvångsvård utifrån vårdperspektiv?	33
6.1.2	God tvångsvård utifrån barns rättigheter?	34
6.2	Slutsats	34
7	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	36

Summary

Children and youths are placed, urgently or as a last resort, at SiS youth homes. Most of the children are forcibly placed with the legal support in the law (1990:52) with special provisions on the care of young people (LVU), a few of the reasons behind the placements are drugs, unsafe home environments or crime. Placements are also made with the support of the law (1998:603) on the enforcement of closed youth care (LSU). The purpose of forced placement is to give the child treatment and care based on the individual child's needs. The staff at SiS-homes have special authority to use procedures to maintain a safe and secure environment. The use of the separation procedure, where a child is placed into an empty room, has doubled during 2019–2021 and the Health and Social Care Inspectorate (IVO) latest investigation describe serious misconducts on SiS youth homes. Young girls feel unsafe because they are particularly vulnerable to threats, offenses and illegal violence associated with separations. The investigation describes how, for example, the young people were held against the floor, wall or bed, and that the staff were allowed to continue working despite an ongoing investigation of sexual crimes.

This essay is for you who are interested to understand how a placement is made, wants to know about SiS youth homes and wonder how a consideration is made when a force procedure are used. The essay does not require a high knowledge on you as a reader, my goal is to make the law more accessible. The purpose of the essay is not to contribute with news value, but tries to portray the present with elements of current criticism directed from IVO and the parliamentary ombudsmen (JO) among others. The purpose is not to deeply discuss a legal issue however it does provide a briefly discuss the rights of children and youths forcefully placed in a SiS home. This essay describes the applicable law and tries to give the reader an understanding of how complicated and extensive responsibility that rest on the shoulders of the SiS home. The question “are children and youths getting the treatment and care that they are entitled to” is key to the essay.

Sammanfattning

Barn och unga placeras i sista hand eller akut på Statens institutionsstyrelsens ungdomshem (SiS-hem). De flesta av barnen blir tvångsplacerade där med stöd av lag (1990:52) med vissa bestämmelser om vård av unga (LVU), orsak till placering kan vara droger, otrygg hemmiljö och kriminalitet. Placeringar görs även med stöd av lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU). Syftet med tvångsplaceringen är att ge barnet behandling och vård utifrån det enskilda barnets behov. SiS personal har särskilda befogenheter, rätten att använda tvångsåtgärder, för att upprätthålla en säker och trygg miljö på ungdomshemmen. Användandet av tvångsåtgärden avskiljning har fördubblats under 2019–2021 och Inspektionen för vård och omsorgs (IVO) senaste utredning beskriver allvarliga missförhållanden på SiS-hem.¹ Unga flickor känner sig otrygga då de är särskilt utsatta för hot, kränkningar och olagligt våld används i samband med avskiljningar. Rapporten beskriver hur de unga exempelvis hållits fast mot golv, vägg eller säng samt att personal har fått arbeta kvar trots pågående utredning om sexualbrott.

Uppsatsen är för dig som är intresserad av hur en LVU-process går till, vill veta vad ett SiS-hem är samt funderar över hur ett övervägande görs vid användningen av tvångsåtgärder. Den ställer inte ett högt förkunskapskrav på dig som läsare, min målsättning är att göra juridiken mer tillgänglig till en bredare läsekrets. Uppsatsens syfte är inte att bidra med något nyhetsvärde, men försöker skildra presens med inslag av aktuell kritik riktat från bland annat IVO och Justitieombudsmannen, (JO). Syftet är inte heller att dyka på djupet i en juridisk fråga utan mer övergripande behandla barn och ungas rättigheter i samband med en tvångsplacering på ett SiS-hem. Uppsatsen redogör för gällande rätt och syftar dels att ge läsaren en förståelse för det invecklade och omfattande arbete som vilar på SiS-hemmets axlar. Centralt för uppsatsen är frågeställningen ”får barn och unga som vårdas på SiS-hem den vård och behandling som de har rätt till?”.

---

¹ IVO, *Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022*, <https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/rapporter/rapporter-2023/tillsyn-av-sis-sarskilda-ungdomshem.pdf> besökt 2023-02-17.

Förord

Jag har nått mitt delmål, som ensamstående trebarnsmamma på heltid, jag har sprungit den första sträckan i mitt livsmaraton. Min studietid hittills har varit galet intensiv, med periodvis en studietakt över 100 % och ofta förenligt med sjuka underbara barn och sömnbrist.

Jag har många i min närhet att tacka, främst min bästa vän Sofie Wihlberg som varit ett dagligt bollplank och alltid trott på mig. Jag vill även tacka mina bästa vänner Rebecca, Sara och Ellen. Ett tack ska mina föräldrar ha, Lena och Joakim, som funnits där och stöttat upp när jag tappat fotfästet.

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Ellika Sevelin som, med sitt leende och stöd, gett mig styrka att fokusera på målet trots alla sjuka barn och motgångar.

Slutligen vill jag tacka mina barn, Elodie, Aaron och Adeline, anledningen till att jag dagligen väljer att fortsätta att springa. Jag älskar er alltid.

Ellinor Hasselgren

22 februari 2023

Förkortningar

BBIC	Barnets behov i centrum
BUP	Barn- och ungdomspsykiatri
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Dir.	Kommittédirektiv
Dnr	Diarienummer
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FL	Förvaltningslagen
Barnkonventionen	FN:s konvention om barnets rättigheter
HBTQ	Homosexuella, bisexuella, trans- och queerpersoner
HSL	Hälso- och sjukvårdslag (2017:30)
HVB	Hem för vård eller boende
IVO	Inspektionen för vård och omsorg
JO	Justitieombudsmannen
LPT	Lag (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård
LSU	Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård
LVU	Lag (1990:52) med vissa bestämmelser om vård av unga
LVM	Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
NPNL	No power no lose
PL	Patientlagen (2014:821)
Prop.	Proposition
PSL	Patientsäkerhetslag (2010:659)
PTSD	Posttraumatiskt stressyndrom
RF	Regeringsformen (1974:152)
SiS	Statens institutionsstyrelse
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
TMO	Traumamedveten omsorg

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Inledningsvis vill jag säga några ord om begreppet god tvångsvård. Tanken är att det ska finnas ett samarbete mellan den som utför vården och den som vårdas. Delaktighet när det finns möjlighet, men att den som vårdar är den som fattar beslut i linje med vad som är bäst för den som vårdas. Ansvaret för dessa barn och unga, placerade utanför sin kärnfamilj, vilar på statens axlar. Staten tar över hela eller delar av föräldrans ansvar för drygt 30 000 barn årligen.² 6 kap. 1 § föräldrabalken (FB) lyder:

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Placerade barn och unga på SiS har ofta en trasig bakgrund, psykisk ohälsa och neuropsykiatriska sjukdomar. En studie från Socialstyrelsen publicerad 2019 visade att 40 % har haft ett akut psykiatriskt tillstånd under de senaste sex månaderna, självmords- och självskadebeteende var de vanligaste akuta tillstånden följt av panikattacker. Rapporten beskriver att självmord- och självskadebeteende var tre till fyra gånger mer frekvent hos flickor jämfört med pojkar. Minst 71 % av de placerade hade en fastställd diagnos, vanligast förekommande var autism och ADHD. Huvudorsak till placering var missbruk och/eller kriminalitet.³

Statistik publicerat på SiS hemsida illustrerar att majoriteten av ungdomarna nöjda med sin tid hos SiS samt att drygt 7 av 10 skulle rekommendera en

---

² Barnombudsmannen, *Vem bryr sig – när samhället blir förälder* s.7 <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/vem-bryr-sig-ar19-las.pdf>, besökt 2023-02-21.

³ Socialstyrelsen, *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov – förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård* s.14 f, <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2019-2-12.pdf>, besökt 2023-02-17.

person i samma situation en placering på samma institution.⁴ Av IVO:s rapport till regeringen jan 2023 framgår att flickor utsätts för hot, kränkningar, våld och avskiljningar utan lagstöd. Vidare beskrivs att avskiljningar i många fall genomförs genom att flickorna hålls fast mot ett golv eller en vägg, eller i sin säng, vilket kan innebära direkt fara för liv och hälsa.⁵ 19 av 21 ungdomshem kritiserades ha allvarliga brister och 14 av 21 ungdomshem har verksamheter agerat i strid med lagen genom att använda fasthållningar och nedläggningar utan intention för att föra barnet eller den unga till ett avskiljningsrum. Användandet av en sådan otillåten tvångsåtgärd, fasthållning och nedläggning, beskrivs i rapporten som ett avsteg från det grundlagsskydd mot kroppsliga ingrepp stadgad i regeringsformen.

En vågskål balanserar å ena sidan rättigheter som integritet och självbestämmande å andra sidan säkerhet, skydd och kontroll. Min arbetserfarenhet som vårdbiträde inom hemvård och äldreomsorg ställer mig otvivelaktig för att personal på SiS-hem behöver verktyg för att avvärja våldsamma och farliga situationer. Nollvisionens implementering på vårdboende skapade ett etiskt dilemma under min arbetstid, som denna uppsats även präglas av. Hur bevarar man någons självbestämmande och integritet men samtidigt skyddar personen från skada?⁶ Under min sista arbetstid ställdes frågan på sin spets. Ett beslut togs om att en sänggrind inte skulle dras upp. Det fanns ett samtycke och önskan om att sänggrinden skulle dras upp och omfattande riskrapportering om faran från personal. Den boende föll av sin säng vid två tillfällen vilket ledde till att den boende dog kort därefter. Med denna skildring vill jag poängtera att åtgärder kan omfatta alla i olika skeenden i livet samt vikten av att en noggrann bedömning vid beslut som exempelvis berör säkerhet och integritet.

---

⁴SiS, *Vård av unga*, <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/vard-av-unga/>, besökt 2023-02-08.

⁵IVO, *Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022*, <https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/rapporter/rapporter-2023/tillsyn-av-sis-sarskilda-ungdomshem.pdf> besökt 2023-02-17.

⁶ Svenskt demenscentrum, *Nollvision – för en demensvård utan tvång och begränsningar*, https://www.demenscentrum.se/sites/default/files/globalassets/arbeta_med_demens_pdf/nollvision/anhorigskrift_nollvision.pdf, besökt 2023-01-31.

Vid alla beslut som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras, FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) art. 2–3.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte var ursprungligen att fokusera på de tvångsåtgärder som används på SiS-hem, men jag fann under arbetets gång att det krävs en djupare förståelse för SiS som verksamhet, vem som blir placerad samt hur förhållandet mellan sociala insatser samt hälso- och sjukvårdens insatser för att kunna säga något om något. Under arbetets gång publicerades en rapport av IVO:s samt ett JO-beslut, vilket formade uppsatsens syfte till att utreda huruvida placerade barn och unga har tillgång till god vård och rehabilitering i enlighet med barnets bästa, barnkonventionen art. 3 samt art. 39.

Uppsatsen kommer ytligt behandla den process som leder ett barn till en placering på ett SiS-hem och särskilt studera hur barns rättigheter till god vård tas tillvara på under processen samt under placeringen på SiS-hem.

För att uppnå uppsatsens syfte besvaras följande frågor;

- Hur ser gällande rätt ut avseende svensk hälso- och sjukvård relaterat till barns fri- och rättigheter?
- Vilka steg föranleder en placering på ett SiS-hem och hur fungerar SiS-hem ur ett vård- och behandlingsperspektiv?
- Vad berör den kritik som nyligen riktats mot SiS-hem?

Vilket för oss till uppsatsens centrala och komplexa fråga;

- Får barn och unga som vårdas på SiS-hem den behandling och vård som de har rätt till?

1.3 Metod

Rättdogmatisk metod har använts för att beskriva gällande rätt i uppsatsens andra, tredje och fjärde kapitel. Metoden utgår från de allmänt accepterade rättskällorna och deras inbördes ordning. Uppsatsens femte kapitel innehåller rättdogmatiska element men även rättsociologiska element baserade på rapporter, skrivelser och material publicerat om och av SiS-hem. Det sjätte och avslutande kapitlet består av en kritisk diskussion och analys av den information uppsatsen behandlat. Uppsatsen präglas även av ett barnrättsperspektiv, vilket enligt barnkonventionen innebär en långtgående respekt för barnets behov, intressen och åsikter. Det inkluderar dels förståelsen för barnets vilja dels en analys kring vilka följor ett beslut har för ett enskilt barn.⁷

1.4 Material och forskningsläge

Uppsatsen utgår från lagtext men omfattar även en statlig offentlig utredning, propositioner och olika rapporter från Socialstyrelsen, JO, IVO, Barnombudsmannen samt Barnrättsbyrån. Publikationer från SiS hemsida har inhämtats dels för att kunna ta del av statistik gällande de ungdomar som behandlas på SiS-hem dels för att förståelse för den verksamhet SiS bedriver. En e-postkontakt med en psykolog verksam vid SiS behandlas även i denna uppsats. Källorna är mer eller mindre objektiva i olika bemärkelser, det är ett medvetet val för att få en mångdimensionell uppsats.

Materialet publicerat om SiS verksamhet är omfattande och senare år har ett stort förbättringsarbete skett, i ljuset av kritik samt att barnkonventionen blev svensk lag 1 januari 2020. Litteratur på området är mestadels publicerad före barnkonventionen, det finns dock flera intressanta studier som på olika sätt belyser vårdfrågan, exempelvis Anderssons doktorsavhandling 2021 som är skriven ur ett personalperspektiv.⁸ Förbättringsarbetet påverkar personalens förutsättningar och barnens tillgång till god vård. Äldre källor har använts för

---

⁷ Prop. 2019/20:84 s.13, *Förbättringar för barn inom den psykiatriska tvångsvården*.

⁸ Andersson, Peter, *Hot, våld och emotionellt arbete på de särskilda ungdomshemmen, personalens berättelser* - Doktorsavhandling i socialt arbete vid Stockholms universitet, 2021.

att förstå begrepp, principer och rättigheter medan yngre källor varit en tillgång för att gestalta hur barnens nutida situation på SiS-hem ser ut i förhållande till deras rättigheter.

1.5 Avgränsningar och förtydliganden

Uppsatsen tar sikte på att belysa en helhet som är svårhanterlig inom ramen för en kandidatsuppsats ord- och tidsbegränsning. Det är en nackdel i den bemärkelsen att den säger mycket om mycket, och lämnar kanske läsaren i fler frågor än vad som hen inledningsvis hade. Jag motiverar detta val med att de barn och unga som är placerade på SiS-hem ska behandlas med största respekt samt som samhällets resurser, bemanning, utbildning samt svårigheter att finna personal samtidigt behöver beaktas. Jag är ödmjuk inför den kritik som kan riktas mot att uppsatsen med bakgrund av detta.

Uppsatsen nämner de som dömts till slutet ungdomsvård med stöd av LSU, dock ryms inte denna grupp inom uppsatsens frågeställning.

Barnkonventionens art. 1 stadgar att individer är barn fram tills de är 18 år. Begreppet barn och unga används då tvångsvård kan beredas fram till barnet fyllt 20 år.

Uppsatsen ger inte förslag på rättslig reglering. Det hade varit intressant att diskutera flera paragrafer ur ett de lege ferenda perspektiv, det ryms inte inom uppsatsens ram.

1.6 Disposition

Uppsatsen är uppdelad i sex kapitel. Det andra kapitlet förklarar begrepp som frivillig vård, tvångsvård, vårdens principer och grundläggande rättigheter. Det tredje kapitlet belyser barnens rättigheter. Det fjärde kapitlet belyser hur ett tvångsomhändertagande sker och vilka orsaker som kan föranleda detta. Det femte kapitlet ger en yttlig redogörelse för hur SiS-hemmet fungerar, som behandlingsmetod, vilken utbildning personal innehar och vilka åtgärder som används. Det sjätte och avslutande kapitlet behandlar uppsatsens huvudfråga

ur ett vård- och barnrättsperspektiv. Slutligen görs en kritisk analys av det material uppsatsen har behandlat.

2 Frivillig vård och tvångsvård

Det här kapitlet behandlar centrala principer inom hälso- och sjukvården, förklarar övergång från frivillig till tvångsvård samt beskriver övervägandet vid användandet av en särskild befogenhet. Kapitlet är allmänt formulerat utan särskilt inriktning på barn som är placerade på SiS-hem.

2.1 Hälso- och sjukvårdslagen

Hälso- och sjukvårdslagen (HSL) är en målinriktad ramlagstiftning som stadgar samhällets skyldighet att tillhandahålla vård. HSL ställer krav på likabehandling, frivillighet, att vården ska ges med respekt för den enskilda människans värdighet samt att den som har störst behov ska ges företräde till vården. Vården ska ges på lika villkor, enligt 3 kap. 1 § HSL. Värderingen och målsättningen gällande god vård återfinns i 1 kap. 2 § regeringsformen (RF).

Hälso- och sjukvården ska verka för att förebygga ohälsa, 3 kap. 2 § HSL. God vård definieras i 5 kap. 1 § HSL vilket ställer krav i punktform riktat till vårdgivaren. Hälso- och sjukvården har utöver de grundläggande skyldigheterna även ansvar att se till att barnets bästa särskilt beaktas, enligt 5 kap. 6 § HSL. Barnets bästa ska avgöras utifrån förhållandena i varje enskilt fall, och beslut ska vara baserade på vetenskap och beprövad erfarenhet samt vara konsekvent anpassat efter barnet. Vårdpersonal ska baserat på barnets mognad och ålder ta långsiktiga och kortsiktiga konsekvenser i beaktning när det gäller att ge eller avstå från vård.⁹ HSL är ingen rättighetslag, det betyder att den inte ger patienter rätt till vård och behandling.

HSL ger uttryck för några grundläggande etiska principer, människovärdesprincipen, behovs- och solidaritetsprincipen samt kostnadseffektivitetsprincipen. Principerna är rangordnade i ovan skrivna ordningsföljd. Människovärdesprincipen innebär att alla människor är lika mycket värda och har rätt till vård oavsett ålder, kön, utbildning, social eller ekonomisk ställning. Behovs- och solidaritetsprincipen innebär att de som har störst vårdbehov går först och

---

⁹ Westerhäll, Hälso- och sjukvårdslag (2017:30) 5 kap. 6 §, Karnov (JUNO), besökt 2023-02-08.

att vårdpersonal ska särskilt tillvara ta de mest svaga och utsatta patienterna som inte kan tala för sig eller känner till sina rättigheter. Kostnadseffektivitetsprincipen innebär att det ska finnas en rimlig relation mellan kostnader och effekt av behandlingen samt att om det finns två behandlingsformer som ger likvärdig effekt ska den minst kostsamma väljas.

2.2 Patientlagen och patientsäkerhetslagen

Patientlagens (PL) syfte är att stärka och tydliggöra patientens ställning samt främja patientens integritet, självbestämmande och delaktighet. Lagen innehåller bestämmelser om tillgänglighet, information, samtycke osv. Patienten ska få information om sitt hälsotillstånd och när vård förväntas att ges. Hälso- och sjukvården ska så långt som möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten.

Patientsäkerhetslagen (PSL) strävar att höja patientsäkerheten inom hälso- och sjukvården samt innehåller bestämmelser om anmälan av verksamhet, behörighet, tystnadsplikt och återkallelse av legitimation. IVO:s tillsyn regleras i 7 kap. PSL.

2.3 När frivillig vård övergår till tvångsvård

Vård och omsorg bygger på frivillighet, åtgärder mot den enskildes vilja inte får vidtas. Frivilligheten är grundlagsstadgad i 2 kap. 6 och 8 §§ RF som stadgar skydd mot påtvingat kroppsligt ingrepp samt skydd mot frihetsberövanden. Inskränkningar får endast göras om det finns lagstöd, det finns bland annat i LVU, LVM och LPT.

2.4 Samtycke och särskilda befogenheter

Särskilda befogenheter är ett samlingsnamn på tvångs-, begränsnings- och skyddsåtgärder inom vården. Tvångs- och begränsningsåtgärder är ej i regel tillåtna utan lagstöd undantagsvis nödsituationer. Nödrätt får enbart användas vid enstaka tillfällen då risken för personen att skada sig allvarligt

eller avlida. Den aktuella åtgärden ska vara försvarbar i förhållande till faran. Exempel på tvångs- och begränsningsåtgärder är tvångsmedicinering eller inlåsning. En skyddsåtgärd kräver samtycke från patienten samt att syftet ska vara att skydda, stödja, hjälpa eller aktivera patienten. Ett samtycke kan hävas närsomhelst. Åtgärder får inte vidtas på grund av personalbrist eller brist på kompetens. Personal som innehar behörighet att ordinera en åtgärd kan vara en sjuksköterska, läkare, boendechef eller arbetsterapeut.

Åtgärder riskerar kränka en persons integritet, självkänsla och värdighet. Det är en förutsättning att vården som ges är personcentrerad och åtgärder ifrågasätts samt diskuteras regelbundet och återkommande. Inom äldreomsorgen görs personliga utredningar som behandlar hur en åtgärd påverkar patientens delaktighet, självbestämmande och integritet. Utredningen behandlar även när en åtgärd ska användas och hur den kan stärka/stödja säkerheten för patienten. Instruktioner delas till personalen genom dokumentation via journalanteckningar samt genomförandeplan och en löpande uppföljning görs av patientens kontaktperson.¹⁰

2.5 Rätten att överklaga vården

Om man upplever att man blivit felaktigt behandlad eller bemött, att kommunikation varit bristfällig eller vården ej varit tillgänglig har man rätt att lämna synpunkter eller klagomål till aktuell vårdmottagning eller patientnämnden i regionen vården har getts. Vid mer allvarliga händelser kan dessa anmälas till IVO. Deras uppdrag är att utreda händelser där en patients självbestämmande, integritet eller rättsliga ställning allvarligt har påverkats. IVO har ett särskilt ansvar att göra tillsynsbesök på SiS-hem varje år. Det finns även möjlighet att vända sig till Diskrimineringsombudsmannen gällande klagomål rörande diskriminering eller polisen angående brottslighet.

---

¹⁰ Kunskapsguiden, *Tvångs- och begränsningsåtgärder*, <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/arbetsmetoder-och-perspektiv/tvang-och-begransningar/tvangs-och-begransningsatgarder/>, besökt 2023-02-08.

3 Barns rättigheter

Det här kapitlets avsikt är att kortfattat redogöra för barns rättigheter.

3.1 Skydd för fri- och rättigheter

3.1.1 Regeringsformen

Regeringsformens 1 kap. 2 § 1 st. stadgar att “den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet”. Vidare belyser 5 st. att ”det allmänna ska verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället och för att barns rätt tas till vara.”. Legalitetsprincipen i 1 kap. 1 § 3 st. uttrycker att all offentlig makt ska utgå från lag. Den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet, 1 kap. 9 §.

De grundläggande fri- och rättigheterna uppräknas i 2 kap. RF, några är absoluta och andra kan begränsas med lagstöd. Ett exempel på en rättighet som är absolut är skyddet mot kroppsstraff i 5 §. Fri- och rättigheter som kan begränsas med lagstöd är exempelvis skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp, kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång, 6 § såväl som skydd mot frihetsberövande 8 §.

3.1.2 EKMR

Sverige har ratificerat Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (EKMR) och barnkonventionen samt inkorporerat rättigheterna i svensk rätt vilket gör dem juridiskt bindande.¹¹ Artikel 8 i behandlar rätten till skydd för privat- och familjeliv, hem och korrespondens. Barn som blir utsatta för våld, vanvård eller är brottsoffer har rätt att få skydd av samhället. EKMR ställer tre kumulativa rekvisit för att ett barn ska bli omhändertaget;

- Lagligt
- Ägnat att tillgodose något av intressena som räknas upp i art. 8.2, och

---

¹¹ Prop. 2017/18:186 s. 59; Regeringen, *Barnkonventionen som svensk lag*.

- Nödvändigt i ett demokratiskt samhälle för att tillgodose dessa intressen.

Rätten till frihet och säkerhet, art. 5 samt rätten till rättvis rättegång art. 6 är även centrala artiklar.

3.2 Barnkonventionen

Barnkonventionen slår fast att barn är individer med egna rättigheter och är ett internationellt bindande avtal. Med barn avses varje människa under 18 år och det finns fyra grundläggande principer som alltid ska beaktas när det handlar om frågor som rör barn:

- Art. 2 Förbud mot diskriminering
- Art. 3 Barnets bästa
- Art. 6 Barnets rätt till liv och utveckling
- Art. 12 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter.

Det finns en del artiklar som är särskilt intressanta relaterat till tvångsvård, exempelvis art. 9 som berör åtskiljande från föräldrar, art. 16 rätten till privat- och familjeliv, art. 19 skydd mot övergrepp, art. 20 alternativ om vårdnad, art. 25 översyn avseende omhändertagna barn, art. 34 skydd mot sexuellt utnyttjande, art. 37 skydd mot tortyr och bestraffning samt art. 39 rehabilitering.

3.3 Föräldrabalken

Barns grundläggande behov beskrivs i 6 kap. 1 § föräldrabalk (1949:381) (FB), ”barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling”. Barnets bästa samt barnets rätt att få information och möjlighet att framföra sina åsikter uttrycks i 6 kap. 2 a-b §§. Vidare ska den som har vårdnaden ansvara för att barnets behov tillgodoses. Om ett barns grundläggande behov allvarlig åsidosätts är samhället skyldigt att ingripa för att skydda barnet, det kan vara omständigheter i hemmiljön samt barnets egna beteende som aktualiserar

socialnämndens ansvar. Efter ett omhändertagande vilar ansvaret att tillgodose barnets behov på staten.

3.4 Rätten till god vård

Socialnämnden ansvarar för att den som tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård, 6 kap. 1 § SoL och ansvaret för god vård för dem placerade på SiS-hem faller på staten enligt 6 kap. 3 §. God vård utvecklas inte SoL men SOU 2015:71 beskriver att vården ska vara trygg, säker, ändamålsmässig och präglad av kontinuitet. Vidare poängteras att vården ska präglas av stabila och förutsägbara förhållanden samt att barn och unga ska kunna lita på vuxna i sin omgivning. Säker vård innebär frånvaro av missförhållanden som övergrepp, kränkande behandling, fysisk och psykisk försummelse. Utredningen pekar på att de särskilda befogenheterna kan missbrukas och ordningsreglerna kan vara integritetskränkande. Att vården präglas av kontinuitet är förutsättning för att trygga och förtroendefulla relationer ska ha möjlighet att leda till ett framgångsrikt behandlingsarbete.¹²

---

¹² SOU 2015:71 s.200 ff.

4 Vägen till Sis-hemmet

Detta kapitel ämnar att kortfattat beskriva hur frivilliga insatser kan övergå till tvångsplacering.

4.1 Insatser från socialtjänsten

Insatser från socialtjänsten kan beviljas utifrån barnets behov och regleras i socialtjänstlagen (2001:453) (SoL). Frivilliga insatser kan vara stöd till föräldrar för att stärka föräldraförmåga, stödsamtal för barn och unga samt bevilja en kontaktperson till familjen. Socialtjänsten ska beakta barnets bästa i alla ärenden och arbetar utifrån barnets behov i centrum (BBIC) som har ursprung från barnkonventionen.¹³

Socialtjänsten kan även bistå med placeringar i jourhem, familjehem, hem för vård eller boende (HVB) samt stödboende. Vid placering tas följande i beaktning; barnets ålder, situation, behov och om barnets hälsa och utveckling har kommit till skada. Vanligaste placeringen 2020 var familjehem och HVB.¹⁴

En placering på ett SIS-hem är oftast det sista alternativet för barn och ungdomar som i flesta fall erbjudits hjälp i form av öppenvårdsinsatser i hemmet, vård i familjehem eller vård på öppna HVB-hem. Majoriteten av ungdomarna som är placerade på SiS-hem är tvångsomhändertagna enligt LVU. >En liten andel har ansökt om frivillig vård enligt SoL. Ungdomar som begått allvarliga brott avtjänar sina straff på speciella avdelningar. De flesta placeringarna med stöd av LVU är att det finns ett destruktivt beteende hos ungdomen och cirka 50% av alla placeringar är akutplaceringar.¹⁵

När socialtjänsten gjort en utredning kan de lämna in en ansökan om begäran av tvångsvård till förvaltningsrätten. I akuta fall kan socialnämndens ordfö-

---

¹³Kunskapsguiden, *Öppna insatser – planera, genomföra och följa upp*, <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/handlaggning-och-dokumentation-med-barnet-i-centrum/oppna-insatser--planera-genomfora-folja-upp/>, besökt 2023-02-08.

¹⁴Dir. 2021:84. "Barn och unga i samhällets vård" s. 2.

¹⁵SiS, *SiS i korthet 2021*, s.5 <https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/rapporter/rapporter-2023/tillsyn-av-sis-sarskilda-ungdomshem.pdf>, besökt 2023-02-08.

rande ta ett beslut om omedelbart omhändertagande. Ett sådant beslut ska underställas förvaltningsrätten inom en vecka och förvaltningsrätten ska skyndsamt pröva beslutet senast inom ytterligare en vecka.

4.2 Grunder för omhändertagande enligt

LVU

Ett omhändertagande kan göras på grund av ett destruktivt beteende eller föräldrarna inte kan ge det stöd som behövs för att ge barnet en bra uppväxt. Djupare redogörelse för beteendefallen samt miljöfallen nämns nedan. Missförhållandena ska vara så pass stora att det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas. LVU kan endast göras om det kan antas, eller att socialtjänsten vet, att föräldrarna och barnet inte samtycker till vården. Ett offentligt biträde utses för att ta vara på den unges eller vårdnadshavarens intresse efter en ansökan om tvångsvård lämnats in till förvaltningsrätten. Ett beslut fattas genom muntlig förhandling.

4.2.1 Miljöfall

Tvångsvård kan beslutas när barnets hemmiljö inte tillgodoser barnets grundläggande behov. Det kan röra sig om fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen samt något annat förhållande i hemmet och att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. En riskbedömning ska göras på konkreta fakta och inte lösa antaganden. Ett omhändertagande görs när samhället måste ingripa för att skydda barnet.

Hedersrelaterat våld och förtryck kan utgöra en grund för vård enligt 2 § LVU, det kan omfattas av fysisk och/eller psykisk misshandel. Barn som tillhör HBTQ-rörelsen är särskilt utsatta i familjer med starka hedersnormer. Otillbörligt utnyttjande syftar främst på situationer där barnet utnyttjas sexuellt, men omfattar även utnyttjande för pornografiskt syfte eller att barnet riskerar att skadas på grund av ett för stort självständigt ansvar. Brister i omsorgen avser exempelvis vanvård, bristande medverkan från föräldrar gällande

nödvändig vård eller att föräldrarna ej har tillsyn över sitt barn med hänsyn till barnets ålder.¹⁶

4.2.2 Beteendefall

3 § LVU reglerar barn som självmant utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Vård får beredas även för de som fyllt 18 år men inte 20 år enligt 1 § 3 st. LVU. Det är inte ovanligt i de här fallen att ungdomens beteende är orsakat av brister i hemmiljön. Socialnämnden gör en sammantagen bedömning av de olika beteenden som den unge uppvisar. Ett tydliggörande av olika riskbeteenden:

- **Missbruk av beroendeframkallande medel.** Alkohol, narkotika eller jämslällda preparat.
- **Brottslig verksamhet.** Brott av allvarigare karaktär eller om en brottslighet som ger uttryck för en bristande anpassning till samhällslivet. Barn under 15 år kan inte dömas till fängelse i Sverige.¹⁷
- **Socialt nedbrytande beteende.** Avser att barn mer än tillfälligt vistas i olämpliga miljöer, exempelvis missbruksmiljöer eller har sex mot ersättning.

4.3 Platsbrist

SiS har en lagstadgad skyldighet att omedelbart anvisa en plats på ett särskilt ungdomshem i akuta situationer enligt 11 § LVU. JO-beslutet daterat 8 februari 2023 riktar stark kritik om hur platsbristen kan leda till att den unge råkar mycket illa ut. Den 21 juli 2022 stod 49 barn i kö, den 1 januari 2023 stod 71 barn i kö och den 1 februari 2023 stod 58 barn i kö. Platsbristen är

---

¹⁶ Lönnheim, lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 2 §, Lexino (JUNO), besökt 2023-02-08.

¹⁷ Clevesköld, lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 3 §, Karnov (JUNO), besökt 2023-02-08.

hänförligt till att det är svårt att förutspå framtidens behov samt finns problem gällande personal- och lokalförsörjning.¹⁸

---

¹⁸ JO-beslut dnr 5633-2022.

5 Sis-hemmet

Kapitlets avsikt är att beskriva SiS-hemmet från tre perspektiv; behandlingsformen, personalen och barnet. De särskilda befogenheterna kommer sedan behandlas med fokus på avskiljning.

5.1 Sis-hem som behandlingsform

5.1.1 Avdelningar

Ett SIS-hem uppdrag är att ge ungdomar ett fungerande socialt liv och skolgång genom vård och behandling som ska vara anpassad efter ungdomens enskilda behov. Det finns 21 ungdomshem i Sverige med cirka 700 platser. Ungdomshemmen har olika avdelningar som kan erbjuda akuta-, utrednings-, behandlings- och utslussningsplatser. Flickor och pojkar behandlas ej på samma avdelningar och det finns max åtta platser per avdelning. Ungdomshemmen är utformade att behandla olika målgrupper, exempelvis icke skolpliktiga pojkar.

Särskilt förstärkt avdelning (SFA) startade som vårdkoncept år 2019 och ytterligare tre ungdomshem har öppnat en SFA under 2021–2022. På en SFA behandlas ungdomar med autismspektrumtillstånd och/eller intellektuell funktionsnedsättning. Bemanningen är högre SFA, det bor max fyra på en avdelning och varje boende har tillgång till minst en medarbetare dygnet runt. Ungdomarna på SFA har tidigare varit kraftigt överrepresenterad när det gäller avskiljningar, vård i enskildhet och vårdsmänbrott.¹⁹ Konceptet beskrivs visa ett positivt resultat eftersom det finns större förståelse för diagnoser och bättre förutsättningar för personalen att möta ungdomens behov.²⁰

---

¹⁹ SiS, SFA, särskilt förstärkta avdelningar, <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/vard-och-behandling/sarskilt-forstarkta-avdelningar-sfa/> besökt 2023-02-09.

²⁰ SiS, SFA – ett nytt koncept som växer och tar form, <https://www.stat-inst.se/press/press-meddelanden-nyheter/2022/sfa---ett-nytt-koncept-som-vaxer-och-tar-form/> besökt 2023-02-09.

5.1.2 Behandlingar

Huvudansvar för barns och ungas psykiska mående vilar ej formellt sett på SiS-hemmen utan på regionerna. Hälso- och sjukvård är frivillig. På SiS-hem ska det finnas tillgång till läkare med specialistkompetens inom barn- och ungdomspsykiatri eller allmän psykiatri samt psykologisk expertis. Tillgången till hälso- och sjukvårdspersonal kan mötas genom att SiS anställer personal eller via en överenskommelse med en BUP-klinik. SiS blir vårdgivare för en enhet om när SiS har anställt hälso- och sjukvårdspersonal.²¹ Barnets eller den unges behov ska tillgodoses av samhället efter en placering, barn som varit placerade har sämre fysisk och psykisk hälsa både under placering men även senare i livet. De löper större risk för missbruk, självmord, kriminalitet och tidigt föräldraskap²²

För att få en tydligare inblick i den behandling och vård de placerade får kontaktade jag SiS via e-post. En psykolog som arbetar med stöd, utbildning och utveckling riktat mot personalen på SiS-hemmen förklarade att ansvaret för barnens psykiska hälsa vilar på Regionerna och att BUP har långa väntetider samt svårt att mäta med sitt uppdrag. Vidare beskriver hon att läkare, sjuksköterskor och psykologer anställs på SiS-boenden men att bemanningen är inte tillräckligt hög för att alla ungdomar ska ha regelbundna och individuella psykologsamtal. Psykologen berättar att de som träffar psykolog gör det en gång/vecka eller en gång/varannan vecka. Hon beskriver att det saknas bemanning och resurser för att ge alla behövande ungdomar behandlingsinsatser som psykoterapi, traumabehandling och liknande. Vidare skriver psykologen att alla avdelningar inte erbjuder behandlingsprogram men det är en målsättning att varje behandlingsavdelning ska kunna erbjuda det i framtiden. Behandlingsprogrammen ges av en programledare och har utbildning inom behandlingsprogrammet, det kan till exempel vara en behandlingspedagog.²³

---

²¹ Socialstyrelsen, *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov*, <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2019-2-12.pdf>, s. 19 f, besökt 2023-02-18.

²² Prop. 2016/17:59 s. 24 ff, *Trygg och säker vård för barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet*.

²³ Psykolog, e-postkonversation med Sis, 2023-02-16.

SiS presenterar följande behandlingsprogram på sin hemsida²⁴:

Behandlingsprogram	Målgrupp (inriktning och ålder)	Målsättning
Adolescent Community Reinforcement Approach (A-CRA)	Missbruksproblematik 12-24 år.	Drogfri livsstil, drogfria vänner och aktiviteter, förbättrade relationer med familj, vänner och nätverk samt bättre kommunikationsfärdigheter.
Acceptance and Commitment Training (ACT)	Hantera svåra minnen, tankar och trauman. Erbjuds alla.	Identifiering av vad som är viktigt i livet och skapa förutsättningar för detta.
Aggression Replacement Training (ART)	Förhindra återfall i normbrytande beteende 12–20 år.	Minska aggressivitet, öka sociala färdigheter och självkontroll samt främja förmåga till moraliskt tänkande.
KOMmunikationsMETod (KOMET)	Vårdnadshavare, familjehemsförälder eller annan omsorgsbas med barn 12–18 år.	Ge vårdnadshavarna förbättrade kommunikativa färdigheter och bemötandestrategier för att på sikt minska ungdomens antisociala och utagerande beteende.
Motiverande Samtal (MI)	Samtalsmetod.	Stötta individens motivation, självförtroende och autonomi genom fokus på empati, samarbete och jämlikhet.
Problemlösning Umgänge Livsmål Självkontroll (PULS)	Medelhög till hög risk för återfall i våldsbrott. 16 år+.	Minska återfall i kriminalitet genom att stärka sociala och emotionella färdigheter och problemlösningsförmåga.
Start, Teori Och Praktik, Paus, Avslut (STOPPA)	Medelhög till hög risk att återfalla i sexualbrott. 12–21 år.	Minska övergrepp. Programmet utgår från KBT, dialektisk beteendeterapi (DBT) och motiverande samtal samt på teoretiska kunskaper i sexologi och om oönskat sexuellt beteende.
Treatment Foster Care Oregon (TFCO)	Antisocialt, normbrytande eller kriminellt beteende, barn och ungdomar.	Behandlingsfamilj har utbildats som tar emot barnet efter SiS. Behandlingsfamiljen arbetar med positiv förstärkning, tydlig gränssättning, fungerande vardagsrutiner, stöd i skolan och begränsar den unges kontakt med andra unga som har problem.
Återfallsprevention (ÅP)	Missbruksproblematik 12+.	Minska risk för återfall i alkohol- och narkotikamissbruk samt begränsa återfallen i den grad det går.

²⁴ SiS, vård och behandling, <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/vard-och-behandling/> besökt 2023-02-16

5.1.3 Granskningar från IVO

IVO har ett särskilt ansvar att granska SiS-hem årligen. Vidare fick IVO ett regeringsuppdrag att under 2021–2022 att genomföra förstärkt tillsyn av SiS-hem där unga flickor vårdas. Centralt för IVO:s uppdrag har varit att följa upp användningen av den särskilda befogenheten avskiljning samt följa upp de tidigare brister som påtalats vid tidigare tillsyner. Av IVO:s uppdrag framkom bland annat att tvångsåtgärder används felaktigt samt att flickor oftare avskiljs än pojkar. Barn har blivit avskilda under längre tider än tillåtet, utsatts för olagliga tvångsåtgärder som fasthållning och nedläggning samt att det förekommit kränkningar, oförsvarligt våld samt maktmissbruk från personal. IVO ska under 2023 följa upp på barn och ungas våldsutsatthet samt hur SiS förebygger och hanterar sexuella övergrepp.²⁵

5.2 Barnet

Medelåldern år 2021 var 16 år och yngst var 8 år. Placeringsgrund hos störst andel pojkar placerade år 2021 var en kombination av missbruk och kriminalitet samt annat socialt nedbrytande beteende. Flickor samma år var oftast placerade på grund av missbruk och annat socialt nedbrytande beteende. Störst andel av både pojkar och flickor är akutplacerade, ca 54 % resp. 50% år 2021, näst störst anledning är 3 § LVU, dvs beteendefall.²⁶ Den genomsnittliga vårdtiden är ungefär fem månader, hälften av ungdomarna blir utskrivna inom tre månader.²⁷

Pojkar har generellt en mer positiv upplevelse och känner sig i större grad trygga av sin vistelse jämfört med flickor mellan 2020–2022. IVO:s granskning visar att flickor har i högre utsträckning varit med om att personal varit hotfull eller kränkande mot dem själva eller andra ungdomar 46 %, jämfört med pojkar 26 %. Vidare uppger 24% av flickorna att de en eller flera gånger

---

²⁵ IVO, *Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022*, <https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/rapporter/rapporter-2023/tillsyn-av-sis-sarskilda-ungdomshem.pdf> s.3 ff, besökt 2023-02-02.

²⁶ SiS, *SiS i korthet 2021*, s.5 f.

²⁷ SiS, *Vård av unga – LVU*, <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/vard-av-unga/>, besökt 2023-02-08.

varit med om att personal tafsat eller gjort andra sexuella handlingar mot dem själva. 38% av flickorna motsvarande 11 % av pojkarna har upplevt att någon tagit eller sålt droger på hemmet.²⁸

5.3 Personalen

5.3.1 Yrkesgrupper

Behandlingspedagoger och behandlingsassistenter ansvarar för det dagliga livet på avdelningen. Det innefattar allt från att upprätthålla säkerhet och trygghet för ungdomarna samt ansvara för rutiner kring skolgång, matlagning och städning. En behandlingspedagog har oftast en tvåårig eftergymnasial utbildning från en yrkeshögskola, folkhögskola alternativt likvärdig utbildning. Behandlingspedagoger får under sin utbildning kompetens att bemöta människor, barn som ungdomar och vuxna, med neuropsykiatriska diagnoser, psykosocial problematik, missbruk eller trauma. Att arbeta som behandlingsassistent eller vikarier på SiS-boende kräver avslutad gymnasieutbildning samt erfarenhet av arbete med människor i en utsatt livssituation. Behandlingsassistenter som anställs tillsvidare genomgår en grundutbildning på tio veckor som är varvad med teori och praktik. Behandlingsassistenter utgjorde 60% av hela SiS personal år 2019 och 60% av arbetsgruppen var män. Sommarvikarier genomgår en anpassad introduktionsutbildning.²⁹

De övriga yrkesgrupperna är lärare, behandlingssekreterare, psykologer, sjuksköterskor, administrativ personal med flera. Enhetschefen har oftast socionom-, psykolog- eller sjuksköterskeexamen.

IVO belyser i sin rapport att bemanningen inte är anpassad för att tillgodose barnens behov av vård och säkerställa en trygg och säker vård.³⁰ SiS kontaktades den 8 februari 2023 gällande hur bemanning såg ut på avdelningarna under dag, kvälls- och nätter, men har inte än återkommit med svar.

---

²⁸ IVO, *Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021*, s.13 f.

²⁹ SiS, *Jobba hos oss*, <https://www.stat-inst.se/jobba-hos-oss/> besökt 2023-02-09.

³⁰ IVO, s.18 ff.

Anderssons belyser med sin doktorsavhandling ur ett personalperspektiv följande: ”...tre teman som uttryck för organisatoriska brister – en kultur – som personalen är fångade i. De utmärkande dragen... för det första ...hur personalen uppfattar ungdomarna: farliga och våldsamma visavi sårbara eller utsatta... för det andra...personalen stundom normaliserar ungdomarnas våld och ibland inte reflekterar över det potentiella egna våldsutövandet genom användandet av de särskilda befogenheterna...För det tredje...personalen inte alltid vågar eller kan visa vissa emotioner.”.³¹

5.3.2 Grundutbildning

Grundutbildningen är sedan år 2022 obligatorisk för alla som börjar arbeta hos SiS, tidigare har medarbetare i klientnära verksamhet gått separata utbildningar. Utbildningen som erbjuds till klientnära personal, dvs. behandlingspedagoger, behandlingssamordnare och behandlingsassistenter, ges fördjupade kunskaper om SiS uppdrag gällande lagstiftning, dokumentation, konflikthantering, motiverade samtal, suicidprevention, traumamedveten omsorg, beroendeproblematik och psykiatri/neuropsykiatri. Andra yrkesroller som arbetar klientnära får även utbildning inom suicidprevention, traumamedveten omsorg, konflikthantering samt motiverande samtal.³²

5.3.2.1 Traumamedveten omsorg

En av de obligatoriska utbildningarna för klientnära arbete är traumamedveten omsorg (TMO). Utbildningen baseras på modern traumaforskning och hjärnans utveckling. TMO är särskilt inriktad för de som bemöter barn som tidigt upplevt negativa upplevelser till exempel krig, flykt eller otrygg hemmiljö med våld och övergrepp. TMO baseras på “de tre pelarna” som är trygghet, relationer och självreglering. Att bygga en god relation till barnet är viktigt för att barnet ska känna sig tryggt. Barnet ska lära sig självreglera jobbiga känslor och hantera påfrestande situationer.

---

³¹ Andersson, Peter, s.93.

³² SiS, *SiS grundutbildning* <https://www.stat-inst.se/om-sis/kompetensforsorjning/sis-grundutbildning/>, besökt 2023-02-20.

5.4 Särskilda befogenheter på SiS

5.4.1 Allmän beskrivning av särskilda befogenheter

SiS särskilda befogenheter beskrivs i 15–20 §§ LVU. Kroppsvisitation, rumsvisitation, granskning av brev, beslagtagning av egendom, vård i enskildhet samt avskiljning är exempel på befogenheterna. Åtgärderna 15–15 d §§ samt 17–19 §§ får endast användas om de står i rimlig proportion till åtgärdens syfte enligt 20 a §. Placeringsgrunden är avgörande om en särskild befogenhetsåtgärd får användas eller ej.³³ Ett pågående uppdrag från regeringen om att minska användandet av tvångsåtgärder och finna alternativa metoder och arbetssätt inom tvångsvården kommer redovisas i maj 2023.³⁴

5.4.2 Avskiljning

Avskiljning regleras i 15 c § i LVU och omfattar unga placerade enligt 3 §, vilket inkluderar akutplacerade barn med bakgrund av något av rekvisiten i 3 §. Den särskilda befogenheten används om den unge uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att hen ej kan hållas till ordningen. Personalen ska ha kontinuerlig uppsikt över den unge under avskiljning och hen ska ha möjlighet att tillkalla personal. Maxtid är fyra timmar. Proportionalitetsprincipen ska beaktas vid användandet av denna tvångsåtgärd enligt 20 a § och den unge ska ej vara avskild mer än nödvändigt. Minsta möjliga tvång ska användas för att nå det avsedda syftet och är en mindre ingripande åtgärd lämplig ska den åtgärden väljas.³⁵ Barnets åsikt ska inhämtas samt ska personalen erbjuda den unge ett uppföljande samtal gällande barnets upplevelse av åtgärden.

---

³³ Prop. 2017/18:169 s.34 *Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem.*

³⁴ Socialdepartementet, dnr. S2022/04744, <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2022/12/uppdrag-att-genomfora-en-forstudie-avseende-alternativa-metoder-till-tvangsatgarder-inom-statens-institutionsstyrelse-den-psykiatriska-tvangsvarden-och-den-rattpsykiatriska-varden/>, besökt 2023-02-08.

³⁵ Lönnheim, lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 15 c §, Lexino (JUNO), besökt 2023-02-18.

En läkare eller sjuksköterska ska skyndsamt yttra sig om varje avskiljningsåtgärd som vidtas samt ska den avbrytas genast vid begäran, enligt andra stycket i 15 c §. Avskiljning får aldrig utgöra någon form av bestraffning och ska vara förenligt med den unges bästa enligt 1 § 5 st.³⁶ Beslut gällande avskildhet kan överklagas till förvaltningsrätten med stöd av 42 §.

Ökningen av avskiljningar beskrivs som en oönskad utveckling ur flera perspektiv; vård-, rättighets- samt arbetsmiljöperspektiv. En avskiljning kräver ofta att personalen fysiskt för den unge till avskiljningsrummet och stödet för detta ingripande återfinns i laga befogenhet i 24 kap. 2 § BrB.³⁷ Vid beaktande av laga befogenhet ska proportionalitets- och behovsprincipen beaktas, dvs att ingripandet ska vara försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte samt ska det endast ske i den form och utsträckning som krävs för det avsedda resultatet ska uppnås.³⁸ Försvarlighetsbedömningen görs utifrån omständigheterna i det enskilda fallet och vid akuta situationer görs en ytterligare övervägning kring barnets bästa och vilka andra åtgärder som eventuellt kunde komma i fråga istället. Personalen är utbildade i No Power No Lose (NPNL) som ska underlätta och förebygga uppkomsten av våldsamma situationer. Greppteknik baserade på polisens bastaktik lärs även ut. Teknikerna som lärs ut inom NPNL kallas transportgrepp, fasthållning mot vägg samt nedläggning mot golv.³⁹ Det olagliga våld som kritiserades inledningsvis berör de sista två teknikerna.

Personalens agerande i samband med konflikter gällande trivselregler och rutiner bedöms bidra till en upptrappning av användandet av avskiljning. Negativa besked har även en sådan koppling. Ett förbud mot avskiljning anser SiS inte vara möjligt eftersom åtgärden är nödvändigt för att hantera våldsamma situationer eller säkerhetsställa den unges egen trygghet.⁴⁰

---

³⁶ Clevesköld, lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 15 c §, Karnov (JUNO), besökt 2023-02-17.

³⁷ Regeringens skrivelse, Skr. 2020/21:215 s.21 f.

³⁸ Zila, Brottsbalk (1962:700) 24 kap. 2 §, Lexino (JUNO), besökt 2023-02-18.

³⁹ Barnrättsbyrån, ...och jag kunde inte andas – en granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen, s.13 ff., <https://barnrattsbyran.se/app/uploads/2021/10/SiS-rapport-upp-slag-1.pdf>, besökt 2023-02-22

⁴⁰ Regeringens skrivelse Skr. 2020/21:215 s.23 f.

Ingripanden kan skada barnens tillit och känsla av trygghet till personalen vilket kan ha en negativ effekt på barnets behandling.⁴¹

Det finns flera insatser som görs för att minska avskiljningar. Utbildning gällande konflikthantering såväl som motiverade samtal, förbättrade rutiner och kunskap om riskbedömning, förstärkta behandlingsinsatser samt fortsatt arbete med trygghetsplaner. Den grupp som avskiljs oftast är yngre flickor med kombinationer av autism, ADHD, intellektuell funktionsnedsättning, PTSD, självskadebeteende, personlighetsyndrom samt kraftigt utåtagerande beteende. Genom införandet av särskilt förstärkta avdelningar har exempelvis tre ungdomar som varit föremål för omkring 120 avskiljningar endast blivit avskilda vid två tillfällen under 2019. Personaltätheten, antalet platser på avdelningen, anpassning av lokal samt personalens utbildning inom flertal kompetensområden anses vara bidragande faktorer för att uppfylla barnens behov.⁴²

Barn rätt till en rättvis rättegång, diskuteras i Astrid Gröön's rättsfallsstudie som ligger till grund för hennes examensarbete. Gröön kommer fram till att det är mycket svårt att vinna framgång vid ett överklagande av ett avskiljningsbeslut. Bevisbördan att en tvångsåtgärd varit nödvändig och proportionerlig ligger på myndigheten, dock har förvaltningsrätten, i domar där ord stått mot ord, ofta kommit fram till slutsatsen att det inte finns anledning att ifrågasätta personalens uppgifter om händelseförloppet.⁴³

---

⁴¹ Barnrättsbyrån, s.9.

⁴² Barnrättsbyrån, s.25.

⁴³ Gröön, Astrid, *Avskiljningar på SiS ungdomshem – en utredning i förhållande till barns och ungas fri- och rättigheter*, examensarbete på juristprogrammet 2021, s.47.

6 Avslutning

6.1 Diskussion

6.1.1 God tvångsvård utifrån vårdperspektiv?

Gustafsson, docent i offentlig rätt, skriver i sin bok *”Tvångsvårdens grundvalar på en förståelse kring solidaritet, humanitet och medmänsklighet. Att förstå att man ej enbart har ansvar för sig själv utan även för andra och att vården måste vara utformad på ett sådant sätt att den kan hjälpa människor i svårt utsatta situationer utan att den personliga integriteten minimeras.”*⁴⁴

Det finns anställda med vårdutbildning, en stor erfarenhet av missbruksvård samt bedriver SiS hälso- och sjukvård i varierad omfattning på de olika SiS-hemmen. Målet är att få barn drogfria i rutiner och fungerande skolgång. Tvångsvården ska vara individuellt anpassad och vården samt behandling utgå från barnets behov. Hälso- och sjukvården är frivillig.⁴⁵

Inledningsvis belystes en studie från Socialstyrelsen att 40 % av de placerade haft ett akut psykiatriskt tillstånd, självmord- och självskaдебeteende samt panikattacker, under de senaste månaderna.⁴⁶

God tvångsvård dubbla syfte, att vårda och vakta, försvåras av att de placerade inte är en homogen grupp. Hälso- och sjukvården har ett stort ansvar för att vård ska vara tillgängligt, ges på lika villkor, frivilligt, ska ges till den som har störst behov, med respekt för den enskilda människan och kravet på lika-behandling. Vården ska även verka preventivt. Ett barn har dessutom rätten att vård ska ges utifrån barnets bästa samt med vetskap och beprövad erfarenhet.⁴⁷

---

⁴⁴ Gustafsson, Ewa, *Psykiatrisk tvångsvård och rättssäkerhet – en rättsvetenskaplig monografi om LPT*, Studentlitteratur AB, 2010, s.22 ff.

⁴⁵ Läs mer i avsnitt 5.1.2.

⁴⁶ Läs mer i avsnitt 1.1.

⁴⁷ Läs mer i avsnitt 2.1 och 2.2.

Platsbristen på SiS-hem strider mot en lagstiftad skyldighet om tillgänglighet av vård.⁴⁸ Bristen på tillgänglig vård, för extra skyddsvärda utsatta barn och unga, anser jag är beklämmande. Det får inte falla mellan myndigheter utan ska tillgodoses.

6.1.2 God tvångsvård utifrån barns rättigheter?

Barnets bästa ska beaktas i alla frågor som rör barn, barn har rätt till skydd mot fysiskt och psykiskt våld, rätt att komma till tals, rätt till rättvis rättegång samt ska den offentliga rätten regleras under lagarna i enlighet med legalitetsprincipen.⁴⁹ Barns och ungas rättigheter är statens ansvar.

Mattsson, professor i offentlig rätt, beskriver att det finns tre grundläggande teman, i ett barnrättsperspektiv i förhållande till tvångsvården, de är rättssäkerhet, delaktighet och god vård.⁵⁰ Huruvida barns delaktighet har tagits tillvara är inget uppsatsen närmare har berört.

Barn tillhör en grupp som har särskilt svårt att utkräva sina rättigheter. Med bakgrund av Grööns rättsfallsstudie samt övervåldet, som strider mot legalitetsprincipen, talar det för att barns rätt till skydd mot fysiskt och psykiskt våld samt likabehandling åsidosätts. Avskiljningsåtgärden får aldrig användas på grund av brist av kompetens hos personal eller bemanning, ändå går det att konstatera att standarden för barn och unga placerade på särskilt förstärkta avdelningar har höjts väsentligt genom tillräcklig bemanning samt god kompetens hos personalen. Barnkonventionens förbud mot diskriminering går även att diskutera i förhållande till att flickors utsatthet.

6.2 Slutsats

Svaret på de tre inledande frågorna har besvarats i kapitel två till fem. Den sista och mest centrala frågan gällande om barn och unga får den vård och

---

⁴⁸ Läs mer i avsnitt 4.3.

⁴⁹ Läs mer i avsnitt 3.

⁵⁰ Mattsson, Titti, *Tvångsvård av unga – rättigheter, utmaningar och gränzoner*, Wolters Kluwer Sverige AB, 2017, s.104 ff.

behandling som de har rätt till har diskuterats i föregående avsnitt. Min mer kortfattade slutsats är att det finns ett antal problem när det kommer till barns rätt till god vård. Utifrån min förståelse är problemen fördelade på bemanning, platsbrist, den dubbla arbetsrollen som vårdare och väktare för den personal som arbetar klientnära, stora grupper per avdelning samt att det finns en otydlighet vems som ansvarar för barn och ungas psykiska ohälsa på SiS-hem. Barn behöver ett mer omfattande stöd för att nå upp till SiS målsättningar om fungerande skolgång och ett framtida välmående, för att inte återfalla i exempelvis självskadebeteende, missbruk och kriminalitet.

För det första är det ostridigt att barnen ofta bär på trauman, självskadeproblematik och psykisk ohälsa. Att det inte finns en tydlig fördelning och arbetsmetod för hur man behandlar dessa problem går emot statens skyldighet att tillgodose barnets bästa.

För det andra kan det konstateras att olagligt våld förekommer samt att antalet avskiljningar minskar markant i samband med uppstarten av särskilt förstärkta avdelningar. Det tyder på att det finns en direkt koppling mellan antalet avskiljningar samt bemanning och personalens kunskap. Personalens dubbla roll är motsägelsefullt, de ska bygga värdefulla relationer enligt TMO men samtidigt upprätthålla säkerheten. Fysiska fasthållningar strider mot legalitetsprincipen och god vård kan inte vara förenligt med att känna sig otrygg och rädd.

Slutligen önskar jag att psykisk ohälsa på SiS-hem uppmärksammas. Barn och unga, med och utan diagnoser, måste ha tillgång till god vård. Det är centralt för att kunna hantera tankar och känslor, inte känna sig ensam, ha möjligheten att bearbeta och förstå, samt få styrka och självförtroendet att lyckas.

7 Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 2016/17:59 Trygg och säker vård för barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet

Prop.2017/18:169 Stärkt rättssäkerhet vid genomförandet av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem

Prop. 2017/18:186 Barnkonventionen som svensk lag

Prop. 2019/20:84 Förbättringar för barn inom den psykiatriska tvångsvården

Utredningsbetänkanden

SOU 2015:71 Barns och ungas rätt vid tvångsvård

Litteratur

Gustafsson, Ewa, *Psykiatrisk tvångsvård och rättssäkerhet – en rättsvetenskaplig monografi om LPT*, Studentlitteratur AB, 2010

Mattsson, Titti, *Tvångsvård av unga – rättigheter, utmaningar och gränzoner*, Wolters Kluwer Sverige AB, 2017

Lagkommentarer

Clevesköld, Lars, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 3 §, Karnov (JUNO), besökt 2023-02-08

Clevesköld, Lars, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 15 c §, Karnov (JUNO), besökt 2023-02-17

Lönnheim, Charlotte, “Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 2 §, Lexino (JUNO), besökt 2023-02-08

Lönnheim, Charlotte, Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 15 c §, Lexino (JUNO), besökt 2023-02-18

Westerhäll, Hälso- och sjukvårdslag (2017:30) 5 kap. 6 §, Karnov (JUNO), besökt 2023-02-08

Zila, Josef, Brottsbalken (1962:700) 24 kap. 2 §, avsnitt 2.6 Laga befogenhet och övrig myndighetsutövning, Lexino (JUNO), besökt 2023-02-18

Elektroniska källor

Andersson, Peter, *Hot, våld och emotionellt arbete på de särskilda ungdomshemmen – personalens berättelser*, 2021, <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1499998/FULLTEXT01.pdf>, 2021 besökt 2023-02-18

Barnombudsmannen, *Vem bryr sig – När samhället blir förälder*, <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/vem-bryr-sig-ar19-las.pdf>, 2019, besökt 2023-02-18

Barnrättsbyrån, *...och jag kunde inte andas – en granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen*, <https://barnrattsbyran.se/app/uploads/2021/10/SiS-rapport-uppslag-1.pdf>, 2021, besökt 2023-02-18

Gröön, Astrid, *Avskiljningar på SiS ungdomshem – en utredning i förhållande till barn och ungas fri-och rättigheter*, <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=9046323&fileOId=9052627>, 2021, besökt 2023-02-18

IVO, Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022, <https://ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/rapporter/rapporter-2023/tillsyn-av-sis-sarskilda-ungdomshem.pdf>, 2023, besökt 2023-02-17

JO, *Initiativ om platsbristen på Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem*, <https://www.jo.se/PageFiles/35049/5633-2022.pdf>, besökt 2023-02-15

Kommittédirektiv 2021:84, Socialdepartementet, *Barn och unga i samhällets vård*, https://www.regeringen.se/contentassets/sets/13db091c4d56438b84ec1529f19a60af/dir2021_84.pdf, besökt 2023-02-05

Kunskapsguiden, *Tvångs- och begränsningsåtgärder*, <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/arbetsmetoder-och-perspektiv/tvang-och-begransningar/tvangs-och-begransningsatgarder/>, besökt 2023-02-08

Kunskapsguiden, *Öppna insatser - planera, genomföra, följa upp*, <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/handlaggning-och-dokumentation-med-barnet-i-centrum/oppna-insatser--planera-genomfora-folja-upp/>, besökt 2023-02-08

Regeringens skrivelse, 2020/21:215 – *Vård av unga vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem*, 2021, <https://data.riksdagen.se/fil/2E7E01A1-771C-447C-9838-0165EEF92E90>, 2021, besökt 2023-02-16

Regeringsuppdrag från Socialdepartementet, Uppdrag att genomföra en förstudie avseende alternativa metoder till tvångsåtgärder inom Statens institutionsstyrelse, den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården - Dnr. S2022/04744 <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2022/12/uppdrag-att-genomfora-en-forstudie-avseende-alternativa-metoder-till-tvangsatgarder-inom-statens-institutionsstyrelse-den-psykiatriska-tvangsvarden-och-den-rattspsykiatriska-varden/>, besökt 2023-02-16

Sis, *Ett nytt koncept som växer och tar form*, <https://www.stat-inst.se/press/pressmeddelanden-nyheter/2022/sfa---ett-nytt-koncept-som-vaxer-och-tar-form/>, besökt 2023-02-09

Sis, *Jobba hos oss*, <https://www.stat-inst.se/jobba-hos-oss/>, besökt 2023-02-09

SiS, *SiS grundutbildning* <https://www.stat-inst.se/om-sis/kompetensforsorjning/sis-grundutbildning/>, besökt 2023-02-20

Sis, *Sis i korthet 2021*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/arlig-statistik/sis-i-korthet-2021.pdf>, besökt 2023-02-18

Sis, *Särskilt förstärkta avdelningar SFA*, <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/vard-och-behandling/sarskilt-forstarkta-avdelningar-sfa/>, besökt 2023-02-09

Sis, *Ungdomar intagna på SiS särskilda ungdomshem under 2020*, <https://www.stat-inst.se/globalassets/publikationer/institutionsvard-i-fokus/ungdomar-intagna-pa-sis-sarskilda-ungdomshem-under-2020.pdf>, besökt 2023-02-01

Sis, *Vård av unga*, <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/vard-av-unga>, besökt 2023-02-08

SiS, *vård och behandling*, <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/vard-och-behandling/>, besökt 2023-02-16

Svenskt Demenscentrum, *Nollvision – För en demensvård utan tvång och begränsningar*, https://demenscentrum.se/sites/default/files/globalassets/arbete_med_demens_pdf/nollvision/handbok_nollvision_webb.pdf, besökt 2023-01-31